«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы

Премьер-министры

урынбасары – министр

_____________ Р.Т. Борһанов

«____» __________ 2019 нчы ел

Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2019 нчы елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру материалларының күрсәтмә варианты

Демонстрационный вариант контрольных измерительных материалов для проведения в 2019 году ГИА по родному (татарскому) языку для учащихся школ с родным языком обучения

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением высшего профессионального образования
«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Имтихан эшенең күрсәтмә вариантына аңлатма

2019 нчы елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эше сочинение элементлары белән киңәйтелгән иҗади биремле изложение формасында тәкъдим ителә. Изложение имтихан бирүчеләрнең тыңланган текстка нигезләнеп, мөстәкыйль рәвештә мәгънәви бөтен, сөйләм бәйләнешлелеге һәм язу эзлеклелеге белән характерланган иҗади бирем башкаруына йөз тота. Киңәйтелгән изложение укучыларның лингвистик компетенциясе (тел материалы белән эшләгәндә, лингвистик белемнәрне куллана алуы, тел һәм сөйләмгә караган белеме, өйрәнгән материалны урынлы куллана белү күнекмәләре, шулай ук танып белү, төркемләү, татар теле дәресләрендә алган аналитик белем һәм күнекмәләр), тел компетенциясе (лексик, грамматик, стилистик, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклау осталыгы һәм күнекмәләре), коммуникатив (аралашу) компетенциясе (сөйләм эшчәнлегендә продуктив һәм рецептив күнекмәләрне үзләштерү дәрәҗәсе) тикшерелә.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң җәмәгатьчелеккә дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең төзелеше, биремнең үзенчәлеге, аның формасы, катлаулылык дәрәҗәсе турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы биремне үтәүнең бәяләү критерийлары җавапның тулылыгы һәм дөрес язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә әзерлек осталыгын булдырачак.

Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2019 нчы елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясе

Эшне үтәү өчен күрсәтмә

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныфын тәмамлаучы укучыларга татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен язу өчен 3 сәгать 55 минут вакыт бирелә. Бирем 1 өлештән тора. Укучылар текстны 2 тапкыр тыңлыйлар. Беренче тапкыр тыңлаганнан соң, уйлану өчен һәм караламада эшләү өчен вакыт бирелә (5 минут). Текстны икенче тапкыр тыңлаганнан соң, изложение язу эше башлана. Изложение биремдә күрсәтелгән проблемага бәйле сочинение элементлары белән киңәйтелә. Укучылар әлеге проблемага бәйле иҗади фикер йөртергә һәм үз фикерләрен дөрес, логик эзлеклелектә формалаштырырга тиеш.

Язма эшне башкару барышында орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт бирелә.

Караламадагы язулар тикшерелми!

Язма эш махсус төзелгән критерийлар буенча бәяләнә. Язма эшне хаталарсыз башкарып, югарырак балл җыярга тырышыгыз.

Сезгә уңышлар телибез!

Текстны тыңлагыз һәм киңәйтелгән изложение язгыз. Текстны тыңлагач, микротемаларны билгеләгез. Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотып эшләгез. Сочинение изложение текстыннан соң, текстта күтәрелгән проблемага туры китереп башкарыла. Язма эшнең күләме <u>200 сүздән ким</u> булмаска тиеш. Эшегезне чиста һәм тапырлык итеп языгыз.

Галиянең әтисе фронтта. Ул әтисе белән гел хат алышып тора. Аның хатларында сүзләр дә, хәрефләр дә булмый. Ак кәгазь өстендә бары тик Галия үзе генә аңлый торган кәкре-бөкре сызыклар, төрле фигуралар гына. Абыйсы Касыйм аның хатларына карап көлә генә. Әйдә, көлә бирсен. Ул үзе дә бит әле, инде мәктәптә укып йөрүенә карамастан, әллә ни кыра алганы юк. Дәфтәрләрендә хәтта Галия дә аңламаслык сызыклар гына тулып ята.

Ә менә Галиянең хатларын әтисе укый. Укый да җавап хаты яза. Галия дә әтисенең хатын укый белә. Менә ул, фашистларны кырып бетерәбез инде, дигән, аэропланга атланып, фашистларның окопларына барып кердем, танкка утырып, фашистларның корабларын бастырдым, дигән.

– Әни, Касыйм абый көлмәсен лә, фашистларны әти шулай кыра бит менә, – ди ул яңа гына бүлмәгә килеп кергән әнкәсенә.

– Шулай, шулай, кызым, – ди аңа әнкәсе. – Әтиең бик батыр синең.

– Аэропланга атланып йөриләрмени? Аның белән окопка кереп буламыни? Танк белән диңгезгә кереп корабларны батырып буламыни? – дип, абыйсы аны үртәп ала.

Галиянең моңа да исе китми. Батыр кеше барысын да булдыра, моны Галия белә, ә менә Касыйм, зур булса да, белми икән...

Ул әтисенең хатларын кулына каләм алып укый. Төртеп-төртеп укый.

– Әни, әни! Менә монда әти, тиздән өйгә кайтам, дигән! – дип, кулларын болгап, сикереп үк куйган иде – кара савыты авып китте дә бөтен өстәлне, эскәтерне буяды. Менә харап эш!

Аның янына абыйсы йөгереп килде.

– Менә бу Кара диңгез булды хәзер, әнә шунда кораблар йөздер дә танклар белән аларны кыра башла, батыр кыз!.. Әни кергәч тә, сине тиргәп ташлар бу эшең өчен! – дип ачулана башлады ул.

– Әнигә әйтмик инде, абый җаным, кара үзе түгелде бит, мин тимәдем бит аңа, – дип, Галия акланырга маташты.

– Әһә, әнигә әйтмик дисеңме? Син түкмәгәч, мин түккән булып чыгам алайса! Юк, монысы булмас! – дип, Касыйм Галиягә кизәнә дә башлаган иде – тукталып калды, чөнки Галия мышнап еларга да тотынды.

Кич иде инде. Галиягә йокларга вакыт җиткән иде. Ул моннан файдаланырга ашыкты: тизрәк караватына үрмәләде. Әнисе дә:

– Ах, кызым, моның өчен каеш та аз сиңа, эскәтерне бөтенләй харап иткәнсең бит! Җитмәсә, тагын абыеңнан да акыллырак булып кыланган

буласың. Бәхетең – йокларга вакыт. Ярый, иртәгә моны исеңә төшерермен әле, үкенеп бетә алмассың! – дип ачулану белән генә чикләнде.

Ай, күңелсез булды Галиягә! Иртәгә әнисе нәрсә эшләтер икән инде аны? Бәлки, онытыр? Ә ничек икән ул «үкенеп бетә алмау»? *(Г. Иделле)* (366 сүз)

Чыганак: Газиз Иделленең "Терсәк" хикәясеннән өзек.

"Ай, күңелсез булды Галиягә! Иртәгә әнисе нәрсә эшләтер икән инде аны? Бәлки, онытыр? Ә ничек икән ул «үкенеп бетә алмау»?", – җөмләләрендә әйтелгән фикерне ничек аңлыйсыз? Шулар турында языгыз. Фикерегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәҗрибәгездән **2 мисал** китерегез.

Язма эшнең күләме **200 сүздән** дә ким булмаска тиеш.

Язма эшне чиста һәм таныйрлык итеп языгыз.

Тыңланган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый.

Текстның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган һәм сочинение элементлары белән киңәйтмәгән очракта 0 балл куела.

Киңәйтелгән изложение өчен текст турында белешмә	
Абзац номеры	**Микротемалар (мәгънәви кисәкләр)**
1	Галия әтисенә фронтка хатлар яза.
2	Әтисе Галиянең хатларын укый.
3	Галиянең абыйсы көлгәнгә исе китми.
4	Галия эскәтерне буяды.
5	Әнисе Галияне ачуланды.

Язма эшне бәяләү критерийлары

1 нче таблица

№	Критерий	Балл
ИК1	**Изложениенең эчтәлеге**	
	Укучы тыңлаган текстның эчтәлеген тулы ачкан, анда яктыртылган **барлык** мәсьәләләр язмада урын алган.	2
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бер микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	1
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бердән артык микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	0
ИК2	**Изложениенең мәгънә бөтенлеге, бәйләнешле сөйләм һәм аның эзлеклелеге**	
	Укучының эшендә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә: - логик хаталар юк, эзлеклелек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дөрес бүленгән.	2
	Эштә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә, **әмма** бер логик хата бар **яки** кызыл юлны билгеләүдә бер хата бар.	1
	Эштә коммуникатив (аралашуга караган) мәгънә сакланган, **әмма** бердән артык логик хата **яки** кызыл юлны билгеләүдә ике хата җибәрелгән.	0
ИК3	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм тәгалләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм тәгалләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хатасы бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хатасы бар.	0
ИК4	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы фикерен белдергән, дәлилләгән (**матур әдәбиятка караган 2 дәлил-мисал** китергән).	4
	Укучы **2 дәлил-мисал** китергән, шуларның **берсе матур әдәбиятка** карый.	3
	Укучы фикерен белдергән, дәлилләгән (белеменә, тормыш тәҗрибәсенә таянып, 2 дән ким булмаган дәлил китергән)	2
	Укучы **1 дәлил-мисал** китергән.	1
	Укучы әлеге кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, **яки** укучы биремдәге цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
ИК1-ИК4 күрсәткечләре буенча изложение өчен җыела торган иң югары балл		**10**

Игътибар!

Әгәр изложениедә сочинение элементлары булмыйча, текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (ИК1-ИК4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм анык фактик төгәллеге аерым бәяләнә (2 нче таблицаны кара).

2 нче таблица

№	Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	
ГК1	**Орфографик нормаларның үтәлеше**	
	Орфографик хаталары юк **яки** хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата җибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
ГК2	**Пунктуацион нормаларның үтәлеше**	
	Пунктуацион хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	**Грамматик нормаларның үтәлеше**	
	Грамматик хаталары юк **яки** 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
ГК4	**Сөйләм нормаларының үтәлеше**	
	Сөйләм хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3–4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	**Язма сөйләмнең фактик төгәллеге**	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк.	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар.	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар.	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча изложение өчен иң югары балл		**10**

Грамоталылыкны бәяләгәндә, **изложениенең күләмен** исәпкә алырга кирәк. Язма эшнең гомуми күләме 200 сүздән ким булмаска тиеш.

2 нче таблицада китерелгән нормативлар гомуми күләме 200 дән артык сүз булган изложениеләрне тикшерү өчен кулланыла.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 150-199 сүз булса, ГК1-ГК4 критерийлары буенча 1 баллдан артык куелмый:

ГК – 1 буенча орфографик хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 2 буенча пунктуацион хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 3 буенча грамматик хаталар булмаганда 1 балл куела;

ГК – 4 буенча сөйләм хаталары булмаганда 1 балл куела.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 100 сүздән артмаса, мондый эшләргә ГК1-ГК4 критерийлары буенча 0 балл куела.

Дәүләт йомгаклау аттестациясен тулаем башкару барышында җыярга мөмкин булган максималь балл – **20.**

Имтихан эше өчен түбәндәге билгеләр куела:

0-5 балл – «2» ле билгесе;

6-10 балл – «3» ле билгесе;

11-15 балл – «4» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 4 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 4 баллдан кимрәк балл җыйса, «3» ле билгесе куела.

16-20 балл – «5» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 6 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 6 баллдан кимрәк балл җыйса, «4» ле билгесе куела.